

Барви

Юрій
СОРОКА

Іван Богун
Роман у двох томах
Том 1

Харків
«ФОЛІО»
2023

Все йде, все минає — і краю немає.
Куди ж воно ділось? Відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... одне зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...

Тарас Шевченко. Гайдамаки

РОЗДІЛ І

І

Мушкетний залп громом прокотився під низькою стелею світлиці, і одразу ж усе заволокло густим та ядучим димом. На якусь мить навколишній світ утратив свою реальність, немов разом з розмаїттям звуків зникла і шалена круговерть, яка до цієї хвилини гарячувала на подвір'ї. І час застиг. Щось нереальне, настільки страшне для уяви малого хлопчика, що не могло бути реальним, діялося на хуторі.

Із стану заціпеніння вивів напад задушливого кашлю, що його викликав порохований дим, а разом з кашлем до свідомості дійшов батьків крик:

— Іване! Таку твою через таку! Не стій, у підпілля біжи, кому кажу!

Хлопчина, наляканий гуркотом бою, раптово здригнувся і прийшов до пам'яті, а вир подій закрутився перед ним з новою силою. Зовсім поряд гаркнув від несподіваного удару знайомий голос і прямисінько під ноги малому гепнулось тіло у білій вишиваній сорочці та синіх шароварах. Укрита різнобарвними візерунками вишиванка на грудях того, хто впав, надзвичайно швидко почала червоніти від темної густої крові.

— Омелько... Омелько, що ти? — одними губами прошепотів хлопчик, дивлячись на козака, який хапав широко розкритим ротом повітря і намагався долонями затулити рану. У вуха, віддаючись тихим свистом, важко вдарив другий мушкетний залп. Цього разу хлопчина лише пригнув трохи голову, дико озирнувся навсідч і впав на коліна біля пораненого. Той намагався щось сказати, але не міг, усе ще оговтуючись від удару розжареного свинцю. Нарешті пригнув хлопчика за шию закривавленою рукою і гаряче зашепотів йому у вухо:

— Ховайся малий, ховайся! Ще, не дай Бог, кулею зачепить... Бач як воно?..

Десь неподалік пролунав різким попередженням переляканий голос матері:

— Іваночку! Сину! Боже мій милий, де ти, Іванку?

У відповідь на її крик над головою Іванка заторохкотіли до стіни кулі. Вони дірявили білені крейдою стіни, здимали хмаринки пилу і збивали з полиць черепки, які ще мить тому були дорогим турецьким посудом. Зовсім поряд з малим впала довжезна стріла, увінчана чорним вороновим пером, з чудернацькою рихвою¹, що не звужувалась, а навпаки, розширювалась до кінцівки і від цього була схожа на невеличку, але хижо загострену сокирку.

— Лягай на живіт і повзи! — кризь зціплені зуби просичав поранений козак.

Іванко розтер по обличчю сльози, перемішані з кров'ю, котра залишилася після руки козака, і став схожий на маленького, вкритого бойовою розкрасою друга з безмежних пустель Аравії, що їх Омелько бачив одного разу під час битви в Хотині.

— Омелько, я допоможу... Що тобі?

— Лягай і повзи! — перемагаючи біль, grimнув поранений.

— Ні... я... Я не покину! — хлопчик швиденько перепоєв у голови козаку і щосили потягнув того за сорочку. Потім краще вперся в дощату долівку і потягнув сильніше. Марно. З протилежного боку світлиці, там, де було розташовано ляду до підпілля, вкотре почувся істеричний крик матері:

— Іванку!.. Іваночку! Сину!.. Федоре! Його вбили! Федоре!

— Я тут, мамо, — озвався хлопчина, але пораненого не покинув. — Я зараз...

Його голос потонує у гуркоті чергового залпу. Повітря в хаті тепер стало зовсім непроглядним, лиш проблискували язички полум'я десь у кутку — очевидно, там палала обмотана просмоленим клоччям стріла або закинута нападниками смолоскип.

Іванко ще раз напружився і потяг, аж застогнав тоненьким дитячим голосочком. Тепер Омелько теж уперся однією ногою в мостину і на цей раз зрушив з місця майже на цілу стопу². Зраділий хлопчина потягнув ще дужче. Він будь-що намагався доправити Омелька до підпілля, не розуміючи, що в нього на це просто не стане сили.

А біля вікон царювало справжнє пекло. Злагоджені залпи козацьких мушкетів перейшли в безладний дріб пострілів. З вулиці долинали оскаженіле виття і крики, а з сіней нісся брязкіт шабель і приглушені лайки козаків. Судячи з усього, ті, хто намагався захопити хутір, поступово наближувалися до поставленої мети. Поблизу найдалшого від Іванка вікна хтось болісно застогнав і осів,

¹ Рихва — загострена кінцівка стріли або списа.

² Стопа — старопольська міра довжини, котра дорівнює 28 см.

перекидаючи накритий до вечереї стіл. У черговий раз задзеленчав битий посуд.

Омелько схопив хлопчика за плече.

— Покинь, — сказав рішуче. — Тягни-но краще зі стіни пістоля, або два... якщо там ще є. Продамо життя козацьке дорожче. Славно бенкетували... — козак хотів щось додати, але лише зайшовся кашлем і щільніше охопив руками рану, з якої кров лилася струмками.

Іванко прожогом кинувся до стіни. Виліз на різьблений ослінчик і зняв з кілків важезного пістоля, потім ще одного, після чого одразу ж побіг назад. Із сіней долітали збуджені крики і стогін. Брязкання шабель, здавалося, ставало голоснішим.

Омелько прийняв пістолет з рук малого з кривою посмішкою, котра більше була схожа на оскал лісового сіроманця. Недбало перевірів порох на пановці¹ і звів курок. Простягнув руку за другим, але де там! Іванко, наслідуючи козака, теж звів курок на коліщаному² замку важкого німецького пістолета і міцно стиснув зброю двома руками, на манер рушниць. Омелько, перемагаючи біль, засміявся:

— Ну, з такими козаками і з Божою поміччю мусимо відбитися...

І, немов на підтвердження його слів, за хвилину в криках і гуркоті битви щось перемінилося. Спочатку цю переміну було важко розрізнити, але поступово постріли, вигуки, дзвін криці і тупіт віддалилися й перейшли на подвір'я. В хаті почало світліти — дим швидко виходив крізь вибиті шибки і висаджені з лутками двері. На підлозі просторої світлиці лежали, простягнувшись, кілька тіл, кров на мостинах змішалася з вином, сметаною, варениками, черепками і різним мотлохом, який ще чверть години тому був нехитрим домашнім скарбом. Нарешті на вулиці востаннє бахнуло і затихло. Лише потріскував вогонь у кутку та десь за вікном, мабуть під клунею, хтось несамовито верещав.

— Я подивлюся! — підхопився Іванко.

Він швидко піднявся на ноги і побіг до вікна.

— Іване, не смій! — почувся тієї ж хвилини переляканий голос матері. Горпина вилізла з підпілля і сиділа в кутку, охопивши голову руками. Перебувала немов у дивному напівсні, народженому диким, звірчачим жахом, який обіймав її щойно і тепер повільно

---

¹ *Пановка* — полиця на замку старовинної вогнепальної зброї, куди засипався порох для затравки.

² *Коліщаний замок* — один з видів ударно-спускових механізмів на середньовічній вогнепальній зброї. Його характерною особливістю була схожа на годинникову пружина, яку потрібно було заводити за допомогою ключа.

відпускав свої крижані лабеті. Але в мить, коли в поле її зору попав син, раптово піднеслася і побігла за ним, немов та птаха за неслухняним пташеням. Та годі було їй намагатися встигнути! Малий уже висунув біляву голівку і розглядав залите по-вечірньому багряним сонцем подвір'я.

Першим, що кинулося в очі хлопчаків, були виламані ворота хутора. Грубезні дубові стовпи, на яких їх було закріплено, зігнулися, майже вивернуті з землі. Одна половина брами впала на землю, друга стояла розкрита настіж. В отворі воріт застиг важкий, навантажений камінням віз, за допомогою якого, очевидно, і пробили дорогу до хутора, що був, власне, невеличкою, але досить добре захищеною цитаделлю. Серед рідкої жовтавої трави під вікнами розкинулися кілька тіл, зодягнених у вкриті грязюкою сині жупани. Під живоплотом, на купі пожовклого листя, конав ще один з нападників. Більше їх було біля дверей, що вели до хати. Там, попираючи ногами мертвих і пораних, походжали кілька спітнілих козаків зі зброєю в руках. Зі злістю штрикали лежачих шаблями, били по головах гострими носами сап'янових чобіт. Трохи подалік, під біленою стіною клуні, верещав припертий списом до цієї стіни жовнір. На вигляд йому було не більше двадцяти років. Виряченими від болю і жаху очима він дивився на залитого кров'ю козака, що тримав у руках ратище і все глибше стромляв у стіну його рихву, яка вже давно пройшла крізь незахищене тіло. Груди припертого до стіни нещасного здіймалися й опускалися неймовірно швидко.

— Подихай уже! Подихай, харцизе... — хрипів козак, не в змозі припинити мук помираючого. Та ось нарешті до пришпиленого списом нападника підбігла постать, у якій Іванко впізнав батька. Не гаючись, батько змахнув шаблею, і крик одразу ж припинився. На землю полетіла стята голова нещасного, а стіна над тілом майже до стріхи зросилася яскраво-червоними бризками. У цю мить материні руки підхопили хлопчаків і притисли до себе. Через тонку тканину сорочки Іванко відчув, як тремтить тіло ньеньки. Мілко, боязко. А десь у грудях б'ється смертельно наляканою птахою серце. Руки, що ними стискала первістка, теж тремтіли, одночасно обіймаючи і обмацуючи його в пошуках (не приведи Господи!) рани чи поразки.

— Усе позаду, милий мій! Усе вже минуло! Не бійся, сину, все вже минуло, — повторювала Горпина немов мольбу, — Бог нас захистить, свята Діва не залишить... Усе позаду. Ти тільки не бійся, голубе мій!

Іванко підняв на матір свої великі сірі, як хвиля буремного моря, очі.

— Я не боюсь, мамо, я ж козак.

II

По-осінньому швидкий захід сонця вже давно загорнув у загадкове покривало темряви почорнілі поля і жовтогарячу стрічку лісу на обрії, коли на хуторі хоч с'як-так усунули сліди недавнього нападу. Тіла чотирьох убитих козаків лежали на лавах посеред меншої з двох світлиць, що з них складалася хата Федора Богуна. Поранений Омелько Чорний, якого так завзято рятував Іванко, марив у закутку діда Гриця. Той знався на травах, тож чаклував тепер над пораненим. Сімнадцять понівечених трупів нападників за наказом Богуна знесли доки що до рову за ворітьми, решті вдалося утекти. Вони зникли так само раптово, як і з'явилися, розчинившись серед густих кушів верболозу на недалекому березі Південного Бугу. Козаки при світлі смолоскипів підправляли виламані ворота. Все ще налякані жінки підсусідків прибирали в розтрощеній світлиці. Виносили битий посуд, шматки скла, обгорілі дерев'яні тріски і брудні, понівечені вогнем килимки. Метушливо змивали з долівки великі криваві плями.

Сам Федір Богун, сотенний хорунжий Вороновицької сотні Брацлавського полку, сидів на лаві під образами тісної світлички у старій хаті і пахкотів люлькою. Мовчки поглядав на Горпину, яка притулилася край дитячого ліжка, стиха схлипувала і гладила по голівці восьмирічного Іванка. У двері неголосно постукали.

— Заходь, — кинув Богун похмуро.

Низькі двері прочинилися, і в них, пригнувши голову, протиснувся Петро Шуляк — дебелий козарлюга, якого Федір знав багато років. Шуляк з родиною, як і кілька десятків інших козаків, проживав на хуторі пана хорунжого як підсусідок.

— Що там ще? — запитав його Федір.

— Ляхи, пане хорунжий, точно вони!

— Тихо, не грими, дитину розбудиш.

Шуляк кинув погляд на ліжко, де спав малий, і продовжив пошепки:

— З-під Хотина вони йшли, як і ми, напевне.

— Напевне! Перекололи всіх, бісові діти, а «язика» залишити розуму не достало... А раптом поряд ще більша ватага?

Шуляк у відповідь лише розвів руками:

— Винні, пане хорунжий, не второпали... Але точно ляхи! Ка-толики вони, а в одного лист до якоїсь панянки, польською писаний.

Богун випустив хмарку сизого диму.

— Іч ти! Ласі ж жовніри пана круля чужого майна пограбувати...

Що скажеш?

— А те й скажу! Гірше агарян, помилуй Господи! Що вже в Хотині за них потерпіли, а вони ось із нами як.

ЗМІСТ

Розділ I	5
Розділ II	39
Розділ III	64
Розділ IV	102
Розділ V	130
Розділ VI	180
Розділ VII	229
Розділ VIII	261
Розділ IX	291